ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM INNOVACIYALAR MINISTRLIGI
ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ MÁDENIYAT HÁM TURIZM MINISTRLIGI

ÓZBEKSTAN MÁMLEKETLIK KONSERVATORIYASÍ NÓKIS FILIALÍ

MUZÍKA HÁM KÓRKEM ÓNER XABARSHÍSÍ

ilimiy-metodikalıq jurnal

MUSÍQA VA SAN`AT AXBOROTNOMASI
Ilmiy-uslubiy jurnal

ВЕСТНИК МУЗЫКИ И ИСКУССТВА
Научно-методический журнал

BULLETIN OF MUSIC AND ART
Scientificmethodical journal

№ 1

SHÓLKEMLESTIRIWSHI:

Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filialı

Bas redaktor: – Allanbaev Rudakiy, professor w.w.a
Bas redaktor orınbasarı: – Kamalova Dilfuza, filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktorı (PhD)
Juwaplı xatker: – Gúlmira Palwanova

REDKOLLEGIYA AǴZALARI:

Omonilla Rizaev – Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyatı institutı, professor w.w.a.
Hikmat Rajabov – Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filialı, professor w.w.a.
Sayyora Ǵafurova – Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası, professor
Oydin Abdullaeva – Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası, professor.
Qurbanbay Jarimbetov – Qaraqalpaq mámleketlik universiteti, professor.
Alima Berdimuratova – Qaraqalpaq mámleketlik universiteti, professor.
Ziyada Bekbergenova – ÓzR IA Qaraqalpaqstan bólimi, professor.
Oqilxon Ibragimov – Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı, professor.
Azizbek Turdiev – Ózbekstan Respublikası Oliy Majlis Senatınıń jaslar, mádeniyat hám sport máseleleri komiteti baslıǵı orınbasarı, filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktorı (PhD).
Allanazar Ábdiev – Filologiya ilimleriniń kandidatı, Qaraqalpaqstan Respublikası xalıq jazıwshısı
Artıqbay Erejepov – Nókis qalalıq 1-sanlı balalar muzıka hám kórkem óner mektebi, pedagogika ilimleri boyınsha filosofiya doktorı (PhD).
Jańabay Marziyaev – Qaraqalpaq mámleketlik universiteti, filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktorı (PhD), docent.
Iroda Mirtalipova – ÓzMK janındaǵı B.Zokirov atındaǵı MEKÓI, kórkem ónertanıw ilimleri boyınsha filosofiya doktorı (PhD).

JÁMIYETLIK KEŃES:

Baxtiyor Sayfullaev
Ozodbek Nazarbekov
Komoliddin Urinbaev
Dawıtbay Qurbaniyazov
Qalbay Turdiev
Najimatdin Muxameddinov
Najimatdin Ańsatbaev
Gúlistan Annaqlicheva
Rayxan Saparova
Paraxat Mamutov

ISSN — 2181-4112

MAZMUNÍ

Алланбаев Р. Миллий мәдениятымызды раўажландырыў жолында және бир қәдем 3

MUZÍKATÁNÍW

Мамутов П.А. Замангөй музыка тәлим системасын жетилистириўде руўхыйлықтың орны 5
Пахратдинов Ш. Работа над произведением крупной формой 10
Sayidov T. D. Xonandalik ovozining fiziologik va akustik xususiyatlari 14
Мирталипова И.М. Ҳинд мусиқа назариясидаги товушқатор структураларига бир назар 16
Raimova D.M. Oʻrta Osiya musiqa cholgʻularining paydo bolish tarixi 20
Расулов М.М. Мусиқа, теле ва радио дастурларнинг муҳим компоненти ва композицион омили сифатида (тембр, темп, ритм, импульсивлик мисолларида) 23
Matyakubova U.G‘. V-XV asrlar markaziy Osiyada musiqa madaniyatining nazariy asoslari 28

KÓRKEM ÓNER

Ражабов Ҳ.Ж. Арсланбай Нажимов ижодига бир назар... 33
Matimuratov S.E. Qaraqalpaq kompozitorı Kenesbay Abdullaev dóretiwshiligi haqqında 35
Qutekeeva R.A. Qaraqalpaq kórkem ónerinde Ilish Xojametovtıń tutqan ornı 39
Allaniyazov B.Q. Muzıka kórkem óneriniń bayteregi *(Kompozitor Najimatdin Muxammeddinovtıń ómiri hám dóretiwshiligi haqqında)* 44
Чаршемов Ж.А. «Қоблан» балетининг композицион хусусияти 48
Абдуллаева Ш.С. Труд все побеждает 57
Abatbaeva R.A. Qaraqalpaq kórkem ónerinde kompozitor Gayıp Demesinovtıń tutqan ornı 61
Палўанова Г.А. «Аязий» драмасында қаҳарман характерин сәулелендириўдиц өзине тән қәсийетлери 65
Палўанова Г.А. Қаракалпакстанда театр режиссурасының пайда болыўындагы миллий дәреклер 68
Muxammeddinov Q. Milliy opera hám balet janrdaǵı tariyxıy shıǵarmalar 71
Parmonov D.R. «Doira va urma zarbli cholgʻulari» musiqa sanʼatining yorqın namoyondasi 75
Каримова И.И. Традиции испольнения музыки Каракалпакского композитора Гаип Демесинова 78

ATQARÍWSHÍLÍQ ÓNERI

Erejepov A.A. Baqsıshılıq kórkem ónerinde dóretilgen qosıq hám namaların jaslar tarbiyasındaǵı ahmiyeti 83
Tnıbaev P.K. Dirijyorlıq kórkem óneriniń túrleri hám evolyuciyası 87
Шарипова А.Р., Сидикова А.М. К вопросу о фортепианном исполнительском искусстве в Узбекистане 92
Ayubov K.Z. Foniologiya va odam ovozi tasnifi 95
Ziyovutdinova Z.U. XIX asrning ikkinchi yarimida oʻzbek xalq cholgʻulari ijrochiligi sohasidagi jiddiy oʻzgarishlar 98
Dadaboyev X.M. Xalq cholgʻulari ansambllarini tashkil etish 100
Aliev N.G. Demli saz asbaplar tariyxı, klassikalıq muzıka hám onıń búgingi kúndegi tutqan ornı 102

Saidxonov A.S. Cholg‘u konsert janrı tarıxı va taraqqiyoti 105
Jumabaev A.E. Qaraqalpaq kórkem ónerinde xalıq namalı qosıqlarınıń tutqan ornı 110

MUZÍKA PEDAGOGIKASÍ

Xojanazarov T. Vokal pedagogikasındaǵı metodlardı zamanagóy pedagogikaga aylandırıw usılları 115
Ходжаметова Г.И. Задача обучения, воспитания и развития детей в музыкальной школе 117
Botirova X.T. Musiqa ta`limi pedagogikasida o`quvchi yoshlarni ma`naviy-axloqiy ta`lim-tarbiyasini shakllantirish 121
Saidumarov I. Ta`lim-tarbiya va shaxsning ma`naviy kamoloti xususuda sharq allomalarining qarashlari 124
Абдисултанов Ж.Дж. Болалар мусиқа ва санъат мактабларида «Мусиқа адабиёти» фанини ўқитишда инновацион ёнлашув 128
Матёқубов Э.Г. Мусиқада модулли таълим асослари 131
Najmetdinova N.I. Maktabgacha ta`lim tashkilotlarida bolalarning mustaqil musiqiy faoliyatining ahamiyati va mazmuni 137
Iseev R.A. Fortepiano pániniń jáhán muzıka oqıw procesindegi áhmiyeti hám ornı 141
Dauletbaev T.K. Milliy saz asbaplarınıń mektep oqıwshılarına úyretiwdiń áhmiyeti 145

JÁMIYETLIK-GUMANITAR PÁNLER

Бекбергенова З.У. Қарақалпақ халық дәстаны «Қырық қыз» һәм һәзирги қарақалпақ драматургиясы 150
Утепова Т.Б. Маданиятлараро мулоҳот таҳлиллари Европа олимлари назарида 153
Жумашева А.Х. Интерактивные приёмы и формы проведения практических занятий 159
Саденова Г.П. Қарақалпақ паремиологиясында жақсылық концепти 163
Mambetnazarov M.K. Xoja Axmet Yassawiy hikmetleriniń jaslar tárbiyasındaǵı áhmiyeti 166
Марзияев Ж.К. Мақаланың публицистикалық сыпатламасы 169
Камалова Д.Э. Шыгарма композициясында турмыс шынлыгын сәулелендириў шеберлиги 171
Мамбетназарова Р.К. Идейно-тематические особенности жанр путешествия в Каракалпакской литературе *(на примере «Путешествия в пять стран по океану» Тажена Изимбетова)* 175

JAS IZERTLEWSHILER

Paxratdinov J.A. Kóp qırlı talant iyesi 180
Jumamuratova A.A. Qaraqalpaqstanda Opera janrınıń tutqan ornı 181
Muratbaeva A.A. Jaslardıń muzıkalıq intellektın asırıwda muzıka sınshısı Gulmaryam Kamalovanıń ornı 185
Orazalieva G.S. Gúllengen dáwirde — Jańa namalar (Jamil Charshemov dóretpeleri haqqında) 186
Segizbaeva G.Q. Qaraqalpaqstanda dáslepki muzıkalıq drama janrınıń payda bolıwı 188

áne usı jaqsı sezimlerge bagdarlay alıw.

Juwmaqlap aytqanda fortepiano muzıkası janrların úyreniw muzıkalıq bilimlendiriwdin barlıq basqıshlarındagı áhmiyetli másele. Usınılıp atırgan temada fortepiano pedagogikasında birinshi márte sap fortepiano janrı sanalgan, klavishli saz ásbabı tábiyatın ele de jarqın etip kórsetiwshi tokkata janrı keń úyreniledi. Kompozitorlar itibarın búgingi kúnde de ózine tartıp atırgan usı janrdıń ómirshenligi, bálkim, sonda shıgar. Tokkata, ásirese, Ózbekstanda eń súyikli janr. Onda xalıq saz ásbapları sestinin tembr ózinshelikleri, yoshlı turmıs tárizi hám shadlıqları hár tárepleme sáwlelenedi. Fortepiano muzıkası janrların úyreniw muzıkalıq bilimlendiriwdin barlıq basqıshlarındagı áhmiyetli másele sanaladı.

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. O`zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to`g`risida»gi Qonuni. 7 oktabr 2013 yil (o`zgartirish va qo`shimchalar).
2. ***Djamalova D., Utayeva N.*** «Fortepiano olamiga ilk qadamlar». O`quv qo`llanma. G`G`ulom nomidagi NMIU, Toshkent, 2016.
3. ***Kisel E., Natanson B., Nikolaev A., Erejenskaya N.*** «Shkola igri na fortepiano», Izdatelstvo «Muzıka», Moskva, 1975.
4. ***Azimov X.*** Fortepiano darsligi. – T.,«O`qituvchi», 1997.
5. ***Shteynpress B., Yampolskiy I.*** «Ensiklopedicheskiy muzkalniy slovar», Moskva, 1959.
6. ***Xayitboyeva D.*** Notani varoqdan o`qish va fortepiano ansambli. – T, «Uzbekiston»,2010.
7. ***Saidxonov A.S.*** «Prospects for the Development of Culture in Uzbekistan» International Journal on Integrated Education 3 (7) Indonesia, 51-53, 2020
8. ***Saidxonov A.S.*** «HISTORY AND DEVELOPMENT OF THE INSTRUMENTAL CONCERT GENRE» International journal of economy and innovation vol.24 Poland 2022, 68-72 pages

MILLIY SAZ ÁSBAPLARİN MEKTEP OQİWSHİLARİNA ÚYRETIWDIŃ ÁHMIYETI

Dauletbaev T.K.

Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nokis filialı

Annotaciya: Bul maqalada muzıka oqıtıwshısının kásiplik sheberligi innovacion iskerligi hám milliy ásbaplarımız haqqında maglıwmatlar mektep oqıwshıların muzıka pánine qızıqtırıw olardıń bos waqtınnan únemli paydalamp milliy ásbaplarımızdı úyretiwdin metodları bar.

Gilt sózler: Muzıka oqıtıwshısı, kásiplik sheberligi, barkamal áwlad, Prezidentimiz qararı, Diskussiya metodi.

Аннотация: В данной статье содержится информация о профессионализме, новаторстве и творчестве музыкального образования, а также методах обучения нашим национальным инструментам.

Ключевые слова: музыкальное образование, профессионализм, идеальное поколение, решение президента, дискуссионный метод.

Abstract: This article contains information about the professionalism, innovation and creativity of music education, as well as teaching methods for our national instruments.

Keywords: music education, professionalism, perfect generation, president's decision, discussion method.

Insan ózinin jasaw dáwirinde Ana hayyiwi arqalı muzıka ırgaqları menen tanısıp onnan záwıq aladı, oy órisi ósedi. Muzıkadan záwıq alıw menen birge onda joqarı mádeniyatlı unamlı pazıylet, gózzallıqtı kórip seze alatugın sezimler qáliplesip, pák kewil iyesi bolıp jetilisedi. Muzıka shaxstı

hár tarepleme rawajlandiriw ushın hátteki onın minez-qulqın da ózgerte alatuǵın úlken faktorlardın biri bolıp esaplanadı. Dáslep bala baqshalarında sonınan ulıwma bilim beriw mekteplerinde balalar muzıka sabaqların ótedi. Balalarımızda milliyligimizdi sawlelendiriw ushın mekteplerde "Muzıka" páni oqıtıwshısı "Muzıka" sabaǵında milliy namalarımız, qosıqlarımız, dásturlerimiz, saz ásbaplarımız benen kennen tanıstırıp hám onnan dórelgen xalıq namaların esittirse oqıwshıda muzıkaǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı oyanadı ıqlası artadı, milliyligimizge degen itibarı da qáliplesedi. Jetilisip kiyatırǵan jas áwladlardın talantın hár tarepleme rawajlandırıw hám sanalı bilim dárejesin arttırıw, jaslarımızdın milliy jáne dúnya júzlik muzıkam suwretlew ónerinin joqarı úlgileri menen ken tanıstırıp barıw ushın zárúr sharayatlar jaratıw baslanǵısh muzıka tálimi bilimlendiriw sistemasın túp tiykarınan jetilistiriw ulıwma bilim beriw mekteplerinde áhmiyetli wazıypa bolıp esaplanadı.

Ózbekstan Respublikası Prezidentinin 2022 - jil 2-fevral kúngi "Mádeniyat hám kórkem óner tarawın jáne de rawajlandırıwǵa baylamslı qosımsha is-ilajlar haqqında"ǵı 112-sanlı qararı qabıl etildi. Bunda tiykarınan "Ulıwma bilim beriw mákemelerinde milliy saz asbaplarının birewinde qosıq aytıw sheberligi úyretiledi jáne bul haqqında olardın bilimlendiriw haqqındaǵı hújjetine tiyisli tártipte dizimge kirgizilip, 2023 - 2024 oqıw jılınan baslap bolsa úsh milliy saz ásbabında shertip qosıq aytıw sheberligine iye bolıw "Muzıka" páni oqıtıwshıları ushın májburiy esaplanadı" delingen. Usı qarar tiykarında "Muzıka" páni ushın háptesine belgilengen bir oqıw saatı jáne oǵan qosımsha túrde hár háptede milliy muzıka ásbaplarında shertiwdi úyreniw, qosıq aytıw dógerekleri hám fakultativ sabaqları ótkeriliwi rejelestirilgen. Jaña oqıw jılınan baslap "Muzıka" páni ushın ajıratılǵan oqıw saatları shenberinde "saz shertiw ómirimnin mazmunı" súreni astında saz atqarıwshıhǵı oqıw sabaqları jolǵa qoyıladı. Notalar toplamları hám arnawlı muzıka ádebiyatları menen hám sonın menen birge ulıwma bilim beriw mekteplerin sabaqlıqlar hám oqıw metodikalıq qollanbalar menen támiyinlew sistemasına kirgiziledi.

2022-2023 oqıw jılınnan baslap bilimlendiriw mekemelerinde oqıwshı jaslardın muzıka sawatınan bilim hám kónlikpelerin arttırıw, olardın qálbinde milliy mádeniyatqa bolǵan muhabbattı qáliplestiriw, jas talantlılardı amqlawǵa hám qollap-quwatlawǵa qaratılǵan ilajlar ámelge asırılıwı kózde tutılǵan. Mekteplerde muzıka sabaǵında muzıka tınlaw bóliminde berilgen muzıkalıq shıǵarmanı oqıwshılarǵa "Muzıka" páni oqıtıwshısının ózinin milliy saz ásbaplarda shertip berip tınlatıwı sabaqtın sıpatlı ótiliwi ushın oǵada áhmiyetli bolıp esaplanadı. Natiyjede oqıwshılar milliy qosıqlarımız hám xalıq namaların esitiwi arqalı olardın tariyxı menen tanısıp hám xalqımızdın milliy úrp-ádetleri, mádeniyatı haqqında tiyisli maǵlıwmatlarǵa iye bolıp baradı. Muzıka páni oqıtıwshısı hárbir sabaqta itibar beriwi kerek bolǵan tómendegi kórsetpelerdi usınıs etemiz. Bunda:

Muzıka páni oqıtıwshısı hárbir ótilgen muzıka sabaǵında balalarda milliy muzıkamızǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıw, milliy saz ásbabında atqarılǵan xalıq namasının mazmunı haqqında maǵlıwmatlar beriw;

Balalardı hár qıylı temada jazılǵan xalqımızdın milliy muzıka shıǵarmaları menen tamstırıp barıw arqalı olardın qálbinde milliy ideyanı bayıtıp barıw;

Balalardın milliy saz ásbaplarımızdı shertip úyreniwge ıqlasın oyatıw hám sonın menen birge olardı milliy saz ásbaplarımızdın tariyxı menen tamstırıw;

Olarda milliy saz ásbabında shertilgen muzıkanı tınlap biliw mádeniyatı kónlikpelerin qáliplestiriw hám milliy ırǵaqlardı, ritmdi shertilip esittirilgen muzıkam este saqlap qalıw uqıbın rawajlandırıw;

Saz ásbabında shertilgen muzıka ırǵaqları mazmunının mánisin túsiniwdi, shertilgen muzıkanın tonallıǵı qurılısın úyretiwden ibarat bolıp esaplanadı.

Muzıka sabaǵında milliy xalıq namaları hám qosıqların úyreniwdin metodologiyalıq tiykarın belgilew ushın dáslep, xalıq muzıkasının insannın kamalatına unamlı tásiri qay dárejede ekenligin anıqlap alıw kerek boladı. Bul boyınsha milliy xalıq qosıqlarının insan tárbiyasında tutqan áhmiyetli orın, onın ruwxıyatına unamlı tásiri haqqında psixolog ilimpazlarımız tárepinen búgingi kúnge shekem izertlew jumısları alıp barılmaqda. Oqıwshılardın sabaqtan tıs waqtın mazmunlı shólkemlestiriw maqsetinde olardın qızıǵıwshılıǵına qarap milliy muzıka saz asbaplarında atqarıw,

suwretlew sheberligin ham ameliy korkem oner onermentshilik bagdarlarında ameliy dogerekler sholkemlestirilmekte. Pedagogikalıq kozqarastan nazer salatugın bolsaq, oqıwshının jetiskenlikleri joqarı darejede bolmasa da, balanın uqıplıqların joqarı bahalap, marapatlap hamde oz kushıne isenimdi oyatıw kerek. Joqarıda tiykargı pedagogikalıq texnologiyalarının bir-birıne teoriyalıq kategoriyalıq analiz jasap shıqtıq. Sonın ishınde, aktiv oqıtıw metodlarının biri diskussiya bolıp tabıladı. Diskussiya metodı «miydın hujimi» hamde iskerlik oyını metodlarının elementlerınen duzilıwı mumkin.

Sabaqlarda asirese «domalaq stol» diskussiyasının elementleri kop paydalanadı. Balalar diskussiya arqalı nota sawatın tez ozlestiredi. Mine usı diskussiya metodın muzıka sabagında oqıtıp baramız.

Bul diskussiya sabagının teması «Adebiyat ham muzıka arasındagı baylanıslar» boyınsha oqıwshılarga terminlerdi tusindirip otemiz. Demek, vokaliz, vokal ansambli, xalıq doretpelerinin tiykarları opera ham balet libretto haqqında basnya janrı muzıkalıq drama haqqında tusindirip otiw tiyis.

Sonın menen bir qatarda, adebiy shıgarmalarda, muzıkalıq shıgarmalardın atqarıwına yamasa kitap betinde qosıqlardın atqarılıwına itibar qaratıw tiyis. Oqıwshı otkerılgen diskussiya sabagın talıqlaydı, natiyjelerdi aytıp otedi. Diskussiyanın maqseti menen juwmaqlawshı korsetkishlerdi salıstıradı.

Maselen, basqa panler boyınsha bagdarlamalar sıyaqlı muzıka sabagında da scenariy boyınsha bagdarlamalar duziledi. Sonday-aq, mazmunının elementlerın bir personaj biriktırip alıp baradı. 1) Maselen, mınanday jagday payda boladı. Jolbarıs tuwılgan kunine togay haywanların mirat etedi.

Robik harbir haywannın xarakterlerine say muzıkalıq uzindini tınlagan balaga - «Bul muzıka qaysı haywandı (ayıw, qasqır, qoyan, tiyin, tulki h.t.b.) suwretleydi!» - degen sorawlardı beredi, al balalar juwabın tawıp knopkam basadı.

2) Mirat etilgen haywanlar tuwılgan kunge saz asbapları menen kelgen. Ballarga - «qagıp atqaratugın (baraban) asbaptı tabın!» - degen tapsırma beredi. Bala asbaptı atap son klavishti basıwı kerek. Eger ol asbaptı durıs tapsa, onda baraban asbabının konturı renge boyaladı. Endigi soraw «Qaysı asbaptı uplep shertiwge boladı?» Bala nay dep asbaptı ataydı, son tiyisli klavishti basıwı kerek. «Qaysı asbap shıngırlaydı?» (qomraw) ham «Qaysı asbapta shertıp atqarıwga boladı?» (garmoshka) - sorawlarına da usı taqilette juwaplar alıwımız kerek.

3) Bilimlerın bekkemlew maqsetınde usı asbaplardın hawazın, dawısın tınlap, bala atqarıp atırgan asbaptı tabıw kerek.

4) Endigi bagdarlama; har qıylı qubılıslardı, korinislerdi, hawazı, tembri menen tariyipleytugın asbaptı tanlaw, ekranda har qıylı kartinalar payda boladı.

Maselen, guldırmama-baraban.

Jawın-shashın-qonıraw.

Tabiyat korinisi-(peyzaj «bahar mawsimi»)-nay.

«Yarmarka» korinisi-garmoshka.

5) Tuwılgan kunge kelgen haywanlar asbapların shertıp, muzıka menen oyın oynawı (Polka).

Oqıtıwshı oqıwshılardın har qaysısına baha berip, sabaqtın natiyjesi tuwralı ballar menen birge pikir alısadı.

Sabaqtı juwmaqlaw.

Bolek oyınlardan ham elementlerden oyın texnologiyaların islep shıgıw harbir mektep oqıtıwshısının wazıypasına kiredi.

Amelde 6-7-8 jasar balalardı tekserip korgende olardın muzıkalıq uqıplılıqların ulıwma joq dep ayta almaymız. Muzıka mugallimleri muzıkalıq seslerın esitıw qabileti tomen balalardan natiyje shıqpaydı degen qararga kelmey, al bunday balalar menen koplew waqıt dawamında shugıllanıp, olarga mumkinshilik jaratıw harbir muzıka mugallimnin wazıypası bolıp tabıladı.

Sebebi, bala organizmının osiwi ham rawajlanıwı, psixikahq jaqtan jetilisıwı, turli jas dawirlerinde har qıylı boladı.

Al, orta klass oqıwshılarının jasına qaray olardın oz ishki dunyasının qaliplesiwi seziledi. Baslawısh klass balalarında obrazga ansat doretiwshilik iykemlesiw, joqarı emocionallıq talap kushli boladı. Olar har qıylı oyınlarga qızıgıwshılıq penen ham oz betinshe kirisip ketse, al orta klass ballarında

toparlıq oyınlarǵa qızıǵıwshılıǵı seziledi hám sonın menen birge olarda oylaw, eliklew, fantaziya uqıbı joqarı dárejede boladı.

Muzıkalıq shıǵarmanıń tiykarǵı mánisi súwretlewde tezliktıń hám garmoniyanıń rolın túsindiriw.

I. Tema: Tezlik-temp bul metrlik úleslerdıń almasıwı (pulsaciyası). Ol arqalı muzıkalıq háreketinin tezligin amqlawǵa boladı. Muzıkalıq tezlikler tiykarınan úshke bólınedi: tez, ortasha, áste aqırın. Muzıkalıq shıǵarmalarda tiykarǵı namanıń seslerinen basqa qosımsha sesler birgelikte atqarıladı. Belgili akkodlar gruppasına kiretuǵın seslerdıń birgelikte atqarılıwına-garmoniya deymiz. Akkord degenimiz úsh sesliktiń tiykarınan terciya intervalı quramındaǵı dúzilisine aytamız. Bul akkordlar major hám minor tonlıqların amqlawshı bolıp sonday-aq, qulaqqa jaǵımlı (konsonans) seslerden dúzilgen akkordlar hám qulaqqa jaǵımsz (dissonans) seslerden dúzilgen akkordlarda qáliplesken.

II. Muzıka tıńlaw. Klassikalıq; xalıq; estrada janrındaǵı muzıkalar.

Klaster metodı tiykarındaǵı sabaq jobası:

I. Ótiletuǵın tema: Duwtar saz ásbabı

II. Muzıka tıńlaw: “Muhalles” sazı , “Mıń túmen”, “Qalxalı”

Sabaqtıń maqseti: Muzıka sabaǵında dúnya júzlik klassikalıq namalardı tamstırıw menen bir qatarda, ózımızdıń milliy miyrasımız, milliy mádeniyatımızdı, kórkem ónerimizdi, sonday-aq, ata-babamızdan jetip kelgen saz-ásbap duwtar haqqında bilim beriw bolıp wazıypamız bolıp tabıladı. Oqıwshılarǵa saz-ásbap tuwralı sóz etip sonıń menen bir qatarda awızeki dásturli xalıq nama qosıqların hám tariyxımızdı tanıstıramız. Duwtar saz-ásbabı tuwralı bilimlerın bekkemlew ushın baylamstırıw metodı qollanamız.

Sabaqtıń mazmum: taxtaǵa yamasa úlken betke, plakatqa tiykarǵı sazdı jazamız.

Tiykarǵı saz “Duwtar”.

Oqıwshılar usı temaǵa tiyisli bolǵan sózlerdi hám gáplerdi jazıwı kerek.

Klaster dúziwdıń tiykarǵı qaǵıydaların oqıwshılarǵa túsindiremiz.

1. Yadıńızǵa ne kelse, barlıǵın jazıń. Bul pikirlerdıń sapasın oylap otırmay, olardı qurı jazıw kerek.
2. Ajıratılǵan waqıt tamam bolǵanınsha jazıwdı toqtatpań.
3. Qoldan kelgenshe kóplew baylamstı dúziń.
4. Túsinikler hám ideyalar arasında tuwrı keletuǵın baylamstı ornatıń.
5. Qoldan kelgenshe ideyalar variantların jazıwǵa háreket etiń.

1. Baqlaw etabı.Plakatqa saz-ásbaplardıń atamaların jazıp qıstırıp qoyamız yamasa qaǵaz betine jazıp hár toparǵa tarqatamız.

Oqıwshılar berilgen hárbir saz-ásbaptıń tuwrısına tolıq sıpatlamasın (dúzilisi, islengen materiali, tembri, hár qıylı qubılıslardı, sezimlerdi súwretlew múmkinshiligi, muzıkada tutqan orm h.t.b.) jazılıwı kerek.

2. Muzıka hám saz-ásbaplar. Muzıkalıq saz-ásbaplar hár qıylı tembrdegi seslerge iye. Dawıs sesleri tiykarınan adamnıń awhalın, sezimlerin, tashwishlerin jetkeriwde xızmet etedi, al saz-ásbaplardıń sesleri, adam dawısınıń dawamı esaplamp, hár qıylı sezimlerdi, obrazlardı ele de tereń etıp súwretley aladı, sonın menen bir qatarda tabiyat qubılısların, qanday da bir waqıyalardı sheberlik penen jetkerip bere aladı.

Milliy saz ásbaplar atqarıwshılıǵı óz aldına xalıq atqarıw ámeliyatında formasında, olardan túrli kórinis hám quramlar tiykarında paydalanıw dástúr bolıp kelgen. Milliy saz ásbaplardıń hár biri joqarı professional dárejedegi individuallıq ózgeshelikke iye. Xalıq atqarıwshılıq ámeliyatında soǵan uyqas atqarıw múmkinshilikleri hám atqarıw usılları júzege kelgen. Kóp ásirlik atqarıwshılıq ámeliyatı bolsa xalıq hám milliy saz ásbapları topar bolıp atqarıw talap etedi. Soǵan qaray saz ásbaplar sazendeler tárepinen bir-birlerine uyqas óz túrleri hám dawıs múmkinshilikleri sheńberinde topar quramı dúzilip ámeliyatta qollamlıp kelingen.

Jańa pedagogikalıq texnologiya házirgi kúnde hár qıylı bolıp uqıp procesine keń natiyjeni ámelde qollamw itimalında. Muzıkalıq tálimde de bunday metodlardı hárbir pán hám hárbir shınıǵıwda paydalanıw múmkin. Mısal ushın: Milliy saz ásbaplar teması ótilgende bir neshe metodlardan paydalanıw maqsetke muwapıq boladı, atap aytqanda kórgizbeli metod, klaster metodı, kórgizbeli

metodta xalıq saz ásbapları úlgileri kórsetiledi: Hárbir oqıwshı-jaslarǵa málim bir saz ásbabın tańlaw hám onıń tariyxın, dúzilisi apparatı hám qanday muzıka atqarıw kerek múmkinshiligi haqqında sıpatlama beriw soraladı. Jetkilikli maǵlıwmat alınǵannan keyin, ekinshi soraw ortaǵa taslanadı: Siz óziniz jaqtırǵan saz ásbaplar tańlap, qandayda bir nama atqarıp, saz ásbap dúzilisi haqqında atap ótiń. Hárbir oqıwshı -jaslarda ózi jaqtırǵan saz ásbap dúzilisi haqqında aytıp ótedi. Bunan tısqarı klaster metodlarınan ónimli paydalanıw múmkin oqıtıwshı proektor arqalı súwretti oqıwshı-jaslardıń itibarına silteme etedi, súwrettegi hárbir sheńberdi toltırıwdı soraydı:

Juwmaqlap aytqanda, milliy saz asbapların mektep oqıwshılarına úyretiwdiń áhmiyeti sonnan ibarat olarda milliy saz ásbapların shertiw sheberligi qáliplesedi hám rawajlanadı, oqıwshılarda hár tárepleme qızıǵıwshılıqtı hám belsendilikti, sabaqtan tısqarı waqtında oqıwshılardıń bos waqtınıń mazmunlı ótiwi támiyinlenedi. Bunday sıpat kórsetkishine erisiw ushın sabaq nátiyjeliligin asırıwda “Muzıka” páni oqıtıwshısınan úlken juwapkershilik hár tárepleme ilimiy dóretiwshilik penen izleniwdi talap etiledi. Keleshekte jetilisip shıqqan tájiriybeli qánigelerimiz tárepinen milliy saz ásbaplarımız milliy miyrasımız sıpatında qásterlenip, tereń úyrenilip xalqımız muzıka mádeniyatın ele de rawajlandırıp dúnya júzi xalıqları ásbapları qatarında shet el mámleketlerinde de jańlawına isenemiz.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Sh.Mirziyoev “Madeniyat hám korkem óner tarawın jáne de rawajlandırıwǵa baylanıslı qosımsha is-ilajlar haqqında”ǵı PQ - 112 – sanlı qararı 02.02.2022 j.
2. **Allanazarov. D.** Qaraqalpaq xalıq sazları. – Nókis: 2002.
3. **Amaniyazov Ǵ., Tajetdinova S.** Muzıka, – N.: “Bilim”. 2008.
4. **Azizxodjaeva N.** Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. Oquv qollanma. – T.: 2006.